

Ana Lucia Araujo, *The Gift. How Objects of Prestige Shaped the Atlantic Slave Trade and Colonialism*, Cambridge 2023, Cambridge University Press, ss. 224

Historia handlu niewolnikami była obiektem wielu badań naukowych przeprowadzanych w zachodnich ośrodkach akademickich. Obejmowały one szeroki zakres analiz, zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Skupiały się na historii poszczególnych krajów Afryki Zachodniej, portów atlantyckich po obu stronach oceanu oraz osób zaangażowanych w cały proces, w tym zarówno handlarzy, jak i osoby zniewolone. Analizy te uwzględniały różnorodne aspekty, takie jak płeć, pochodzenie i wiek osób zaangażowanych w handel niewolnikami¹.

---

¹ D.B. Domingues Da Silva, *The Atlantic Slave Trade from Angola. A Port-by-Port Estimate of Slaves Embarked, 1701–1867*, „The International Journal of African Historical Studies” 46, 2013, 1, s. 105–122; B.L. Solow, *The Transatlantic Slave Trade. A New Census*, „The William and Mary Quarterly” 58, 2001, 1, s. 9–16; D. Eltis, S.L. Engerman, *Fluctuations in Sex and Age Ratios in the Transatlantic Slave Trade, 1663–1864*, w: *The Atlantic Slave Trade*, red. J. Black, London 2022, s. 199–214; P.D. Morgan, *The Cultural Implications of the Atlantic Slave Trade. African Regional Origins, American Destinations and New World Developments*, „Slavery and Abolition” 18, 1997, 1, s. 122–145; W. Whatley, *The Transatlantic Slave Trade and the Evolution of Political Authority in West Africa*, w: *Africa’s Development in Historical Perspective*, red. E. Akyeampong [i in.], New York 2014, s. 460–488; D. Eltis, *Revolution, War, Empire*.

Dodatkowo badania te łączyły różne koncepcje teoretyczne, takie jak marksizm czy feminizm².

Książka *The Gift* bada znaczenie ceremonialnego srebrnego miecza przekazywanego z rąk do rąk między różnymi podmiotami społecznymi Afryki Środkowo-Zachodniej (il. 4, s. 76) w obliczu rozwijających się złożonych relacji między francuskimi handlarzami a afrykańskimi przedstawicielami władzy lokalnej. Relacje te kształtowały się w okresie rywalizacji europejskich mocarstw o zasoby regionu. Analiza koncentruje się na wpływie kultury materialnej na kształtowanie handlu niewolnikami na Atlantyku oraz procesów kolonialnych. Autorka, opisując historię przedmiotów wymienianych i wręczanych w handlu niewolnikami, skupia się na koncepcji daru, określając je jako „namacalne repozytoria tragicznej wymiany międzykulturowej” (s. 5). Przedstawia, jak ich znaczenie zmieniało się w czasie, aby sprostać coraz rozmaitszym celom, podkreślając dynamikę tych przedmiotów w zmieniającym się kontekście historycznym.

Badaczka korzysta z licznych źródeł historycznych, w tym z dokumentacji w różnych językach europejskich sporządzonej przez podróżników i misjonarzy, zawierającej relacje z ich podróży do Afryki Zachodniej, takie jak korespondencje, kroniki misyjne, dzienniki i wspomnienia. Dodatkowo konfrontuje te materiały z dokumentacją oficjalną, w tym z listami patentowymi króla francuskiego, regulującymi handel z koloniami, korespondencją z brytyjskimi komisarzami stacjonującymi w Afryce czy raportami oficerów marynarki wojennej. Wspierała się także nowożytnymi encyklopediami oraz słownikami języka bantu. Autorka przeprowadziła badania w archiwach we Francji, Belgii, Portugalii, Stanach Zjednoczonych, Brazylii i Anglii.

Koncentrując się na roli prezentu w wymiarze handlowym, dyplomatycznym i politycznym, Araujo pomija jednak istotną zmianę w podejściu do analizy historii przedmiotów (ang. *history of things*). Współczesne badania nie tylko gromadzą artefakty jako elementy historii publicznej, ale również analizują ich wielowymiarowy wpływ na społeczeństwo oraz ich wzajemne oddziaływania. Choć te wątki pojawiają się w książce, gdzie na przykład ukazano, jak wybrane prezenty zmieniały gusta i styl życia lokalnych społeczności, nie stanowią jednak centrum narracji. Brak odniesienia do pionierskich dzieł, takich jak *The Age of Homespun. Objects and Stories in the Creation of an American Myth* (2001) autorstwa Laurel Thatcher Ulrich czy *History from Things. Essays on Material Culture* (1993) pod redakcją Stevena Lubara i W. Davida Kingery'ego, może wynikać z decyzji

---

Gendering the Transatlantic Slave Trade, 1776–1830, w: *Gender, War and Politics. Transatlantic Perspectives, 1775–1830*, red. K. Hagemann, G. Mettele, J. Rendall, Londyn 2010, s. 41–57.

² J.B. Foster, H. Holleman, B. Clark, *Marx and Slavery*, „Monthly Review” 72, 2020, 3, s. 96–117; E.K. Cleveland, *Patriarchy, Spirituality, and Power. An Examination of Gender Division in Asante History in the Former Gold Coast during the Trans-Atlantic Slave Trade Era*, „African and Asian Studies” 14, 2015, 3, s. 210–225; R. Terborg-Penn, *Women and Slavery in the African Diaspora. A Cross-Cultural Approach to Historical Analysis*, „Sage” 3, 1986, 2, s. 11; T. Burnard, G. Riello, *Slavery and the New History of Capitalism*, „Journal of Global History” 15, 2020, 2, s. 225–244.

Autorki o ukierunkowaniu badań na historię globalną oraz z jej wcześniejszych doświadczeń badawczych w dziedzinie szeroko pojętego transatlantyckiego handlu niewolnikami, co jest widoczne w bibliografii. Doświadczenie naukowe Araujo koncentrowało się dotychczas głównie na zagadnieniach związanych z pamięcią zbiorową oraz historią publiczną dotyczącą niewolnictwa transatlantyckiego³. Omawiany miecz jest tu dla Autorki kluczowym elementem historii globalnej, umożliwiającym lepsze zrozumienie tej historii na mniejszą skalę.

Recenzowana książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz zakończenia. W sposób charakterystyczny dla wielu anglosaskich publikacji narracja rozpoczyna się od odniesienia do współczesnego wydarzenia: „W roku 2015 dom aukcyjny Rossini wystawił na sprzedaż duży i niezwykły srebrny miecz z XVIII w., wyprodukowany we Francji. Na fałszywym ostrzu tego imponującego przedmiotu znajduje się wygrawerowana dedykacja napisana po francusku, która brzmi: «Andris Macaye Mafouqye le juste de Cabinde»” (s. 1). Kolejne rozdziały opowiadają historię tego miecza, zaczynając od tła historycznego i dziejów zachodniego wybrzeża Afryki, przechodząc przez społeczno-polityczną historię francuskiego miasta La Rochelle oraz konflikt między Francuzami w porcie Cabinda, aż do omówienia znaczenia samego miecza oraz jego podróży z rąk francuskich i afrykańskich władców aż do aukcji we Francji. Na koniec Autorka podsumowuje kwestie restytucji i repatriacji afrykańskiego dziedzictwa, które zostało splądrowane w okresie kolonialnym i obecnie znajduje się w zbiorach poza kontynentem afrykańskim (s. 161).

Rozdział pierwszy „The Loango Coast and the Rise of the Atlantic Slave Trade” koncentruje się na szczegółowym opisie historii oraz charakterystyki trzech królestw przedkolonialnej Afryki: Loango, Ngoyo i Kakongo. Autorka pokazuje je jako rzadkie przykłady afrykańskich państw, które pomimo ekspansji europejskich mocarstw kolonialnych zachowały swoją niezależność. Utrzymując suwerenność, miały możliwość zachowania unikalnej struktury społecznej, dynamiki władzy oraz systemu politycznego. W XVII w., wraz z narastającym handlem transatlantyckim, te regiony stały się głównymi ośrodkami kontrolującymi handel niewolnikami. Wymiana prezentów odgrywała kluczową rolę w kształtowaniu tych relacji.

W drugim rozdziale „La Rochelle and Atlantic Africa” przenosimy się z Afryki Środkowo-Zachodniej na tereny nad Zatoką Biskajską Oceanu Atlantyckiego, gdzie znajduje się La Rochelle, stające się ważnym ośrodkiem handlowym już w siedemnastowiecznej Francji. Autorka analizuje rozwój portowego miasta w kontekście ewolucji polityki — od początkowej strategii monopolizacyjnej, ograniczającej działalność lokalnych kupców, po stopniowy wzrost znaczenia wpływowych rodzin, takich jak Garesché, które przez kolejne pokolenia dominowały we francuskim handlu niewolnikami. Autorka odtwarza złożone

---

³ Araujo jest autorką licznych książek, w tym: *Public Memory of Slavery. Victims and Perpetrators in the Atlantic World*, New York 2010; *Shadows of the Slave Past. Memory, Slavery, and Heritage*, New York 2014 oraz *Slavery in the Age of Memory. Engaging the Past*, New York 2020.

sieci rodzinne, strategie długoterminowych sojuszy, małżeństwa, gromadzenie bogactwa oraz wystawny styl życia, które wynikały z opłacalnego handlu ludźmi. Zakończenie udziału Francji w tym handlu na początku XIX w., spowodowane powstaniem niewolników w 1791 r. na Saint-Domingue oraz zniesieniem niewolnictwa, a następnie pojawieniem się niepodległego państwa Haiti w 1804 r., oznaczało koniec tego etapu.

Trzeci rozdział „Slave Traders Turned Pirates” skupia się na rosnącej konkurencji w afrykańskich ośrodkach handlu niewolnikami w XVIII w. Rywalizacja ta obejmowała konflikty między europejskimi imperiami kolonialnymi, a także między handlarzami działającymi pod tą samą banderą. W kontekście geopolitycznych zmian XVIII w. akty piractwa, napaści i kradzieży ładunków stały się powszechne w afrykańskich portach, takich jak Loango i Cabinda. Mimo to oba porty nadal nie zezwalały na stałe osiedlanie się Europejczyków, akceptując ich jedynie czasowo jako handlarzy i pośredników. Prezenty przez nich wręczane, a także przez podróżników czy misjonarzy, służyły nie tylko jako element wymiany handlowej, lecz także wpływały na gusta afrykańskich odbiorców.

Napad francuskich handlarzy z Bordeaux i Le Havre na statek z La Rochelle zakończył się kradzieżą ładunku oraz zmuszeniem załogi do ucieczki i znalezienia schronienia u Andrisona Pukuty — afrykańskiego pośrednika (*mfuka*) króla Ngoyo. To wydarzenie wprowadza nas do rozdziału czwartego, zatytułowanego „Deciphering the Gift”, w którym podjęto próbę rozszyfrowania znaczenia srebrnego miecza, który został zamówiony we Francji przez Daniela Garesche, jednego z ocalałych ze statku, by zostać przekazany Pakucie w 1777 r. Autorka opisuje miecz jako artefakt łączący elementy kultury francuskiej i zachodnio-środkowoafrykańskiej.

W rozdziale piątym, „A Displaced Gift”, Autorka spekuluje na temat dalszych losów miecza po śmierci Pukuty w 1787 r., biorąc pod uwagę lokalne afrykańskie tradycje pogrzebowe, zmiany polityczne we Francji i jej koloniach oraz wydarzenia na arenie międzynarodowej. Miecz został przetransportowany do Królestwa Dahomeju, gdzie był przechowywany w królewskim pałacu w stolicy Abomey. Po francuskim najeździe na Dahomej w latach 1892–1894 miecz ponownie znalazł się w rękach Francuzów.

W rozdziale szóstym, „Ngoyo Meets Dahomey”, przedstawiono nowe znaczenie miecza, które zostało mu nadane w stolicy Dahomeju. Rozdział ten obfituje w ikonografię artefaktów, które znajdują się w zbiorach muzealnych w Rio de Janeiro, Paryżu, Nowym Jorku, Tervuren, Baltimore, Senegalu i La Rochelle. Miecz, wraz z innymi przedmiotami, takimi jak broń, biżuteria i rękodzieło, pierwotnie pełniącymi funkcję prywatnych darów, stopniowo stał się narzędziem umacniania władzy królów Dahomeju oraz istotnym elementem materialnej kultury na kosmopolitycznym Wybrzeżu Beninu.

Zakończenie ma charakter moralizatorski, koncentruje się bowiem na publicznym apelu dotyczącym zwrotu afrykańskiego dziedzictwa, które zostało zagrabione przez europejskie mocarstwa. Autorka jako przykład podaje podejście Francji w kwestii zwrotu dzieł sztuki i artefaktów do krajów zachodniej Afryki, m.in. do Republiki Beninu. Zdaje sobie jednak sprawę, że wiele z tych

artefaktów nadal znajduje się w prywatnych kolekcjach poza Afryką. Mimo że nie proponuje konkretnego rozwiązania polityki repatriacji, podkreśla moralny obowiązek zwrócenia tych dzieł ich prawowitym właścicielom.

Książka wciąga czytelnika wszechstronnym podejściem do relacji afro-francuskich oraz strukturą narracyjną skupioną wokół wspomnianego miecza, co stanowi ciekawą strategię przyciągnięcia uwagi. Stworzenie rozległej narracji wokół jednego artefaktu świadczy zarówno o dużej wiedzy historycznej Autorki, jak i o jej wyobraźni literackiej. Ponadto Araujo umiejętnie wplata w fabułę głębsze refleksje nad znaczeniem kulturowym i symbolicznym przedmiotów historycznych, co czyni lekturę nie tylko fascynującą, ale i inspirującą do refleksji nad dziedzictwem kulturowym i jego wpływem na współczesność.

Opracowanie to może służyć jako przewodnik po źródłach materialnych, pomocny w poszukiwaniu artefaktów interesujących historyka. Choć prawdopodobnie nie było to pierwotnym zamierzeniem Autorki i nie zostało przedstawione jako cel badawczy, to jako uważni czytelnicy możemy z książki wyciągnąć cenne wskazówki. Dowiadujemy się, jak znaleźć opisy prezentów w dziennikach podróży, dziennikach pokładowych, spisach produktów oraz listach wymiany podarków między lokalnymi władcami a europejskimi podróżnikami. Możemy również dowiedzieć się, jak zlokalizować te obiekty na obrazach i w muzeach. Pozostaje jednak pytanie dotyczące analizy wszystkich tych przedmiotów w kontekście historii globalnej, wspomnianej na początku. Niewyjaśniona pozostaje także kwestia efektywności historii globalnej na mniejszą skalę jako narzędzia badawczego, które służy zgłębianiu historii prezentów.

O ile czytelnikowi pozostaje pewien niedosyt związany z brakiem szerszego uwzględnienia historii przedmiotów w dyskusji na temat prezentów, to należy pozytywnie ocenić obecność bogatego spektrum źródeł historycznych w różnych językach europejskich oraz wysiłki Any Lucii Araujo podejmowane w kierunku przedstawienia lokalnych kontekstów historycznych. Uwzględnienie afrykańskiej terminologii oraz aktywne poszukiwanie artefaktów stanowią istotne elementy umożliwiające wszechstronniejsze zrozumienie zarówno globalnych, jak i lokalnych narracji historycznych.

Agata Błoch
(Warszawa)